

POSTMODERNISMI JA KIELITIEDE

Esa Itkonen

Yleisen kielitieteen peruskurssillani minulla on tapana tarkastella noin puolen tunnin ajan kysymystä kielitieteen 'yhteiskunnallisesta relevanssista'. 60-lukulaiselle tämä kysymys onkin itsestään selvä, mutta 80-lukulaisten mieleen ei ehkä edes juolahda esittää sitä. Kantani on se, että yleisesti ottaen kielen yhteiskunnallinen merkitys on vähäinen. Yhteiskunnallista tapahtumista selittävä käsite on valta, onpa tämä sitten luonteeltaan sotilaallista, taloudellista tai ideologista. Ideologiat tietysti heijastuvat kielessä, mutta kieli ei luo ideologioita: tässä yhteydessä kieli on seuraus eikä syy. Kielitiede on siis yhteiskunnan kannalta tarkasteltuna tuomittu jokseenkin marginaaliseen rooliin.

Tästä yleisestä säännöstä on joukko poikkeuksia. Historiallinen tilanne saattaa nimittäin joskus olla sellainen, että kielen ja sen mukana kielitieteen merkitys kasvaa. Näin tapahtuu tyypillisesti silloin, kun kansallinen identiteetti on uhattuna. Tämä oli tilanne 1800-luvun Suomessa, ja samanlainen on tilanne nykyään mm. Baskimaassa, Irlassa ja Eestissä. Mutta historiassa on ollut muitakin ajanjaksoja, jolloin kielitiede on näytellyt tärkeää osaa. Intiassa ajanlaskumme ensimmäisellä vuosituhannella 'virallinen' koulutus keskittyi Päṇinin kieliopin ympärille, ja kielitiede oli tieteiden kuningas. Renessanssiaikana Erasmusuksen kaltaiset humanistit horjuttivat paavinvaltaa mm. siksi, että he hallitsivat raamatun alkukielet katolisen ortodoksian edustajia paremmin. Omalla vuosisadallamme senegalilainen Diop on nostanut mustan Afrikan itsetuntoa kielihistoriallisilla spekulatioillaan, so. pyrkimällä osoittamaan, että egypti palautuu samaan kantaan kuin neekerikielet.

Kun olen luetellut nämä poikkeukset, olen lisännyt, että tämän hetken Suomessa - ja yleensä tämän hetken länsimaaisessa valtakulttuurissa - tilanne ei ole sellainen, et-

tä kielitiede pääsisi millään mainittavalla tavalla vaikuttamaan yhteiskunnalliseen tapahtumiseen. Ja vaikutusmahdollisuuksia etsiviä opiskelijoita olen kehoittanut joko alistumaan siihen, että kielitieteilijän on harjoitettava poliittista toimintaansa työajan ulkopuolella, tai sitten vaihtamaan kielitieteen sosiologiaan ja/tai politologiaan. Olen kuitenkin joutunut huomaamaan, että asenteeni, joka vielä muutama vuosi sitten saattoi olla perusteltu, on tällä hetkellä turhan defaitistinen. Mistä tämä muutos johtuu? Se johtuu postmodernismin esiinmarssista.

Postmodernismi on ajattelutapa, joka edustuu hieman eri tavoin mm. arkkitehtuurissa, kuvaamataiteissa ja filosofiassa. Viimeksi mainitulla alueella sitä nimitetään myös poststrukturalismiksi. Tämä suuntaus syntyi Ranskassa; tärkeimmistä nimistä voidaan mainita Foucault, Derrida ja Lyotard. Postmodernia ajattelua voi luonnehtia seuraavasti: Menneisyys on kuollut; tulevaisuus on suljettu; nykyisyys on särkynyt joukoksi toisistaan irrallisia, 'monadisia' kielipelejä; tiede, politiikka ja uskonto kollektiivisina normeina ovat menettäneet oikeutuksensa; ilmiöistä on jäänyt jäljelle vain ulkokuori tai pinta, johon jokainen saa liittää mieleisensä merkitykset; koska yhteinen merkitys on kadonnut myös kielestä, totuus ja totuutta etsivä järki ovat lakanneet olemasta. - Postmodernin ajattelutavan kannatus näyttää lisääntyvän jatkuvasti.

Miten tämä kaikki liittyy kielitieteeseen? siten, että argumentit postmodernismin puolesta on haettu juuri kielitieteestä (tai yleisemmin kieliteoriasta). Tarvitsee vain osoittaa, että nämä argumentit ovat kestäättömät, ja postmodernismilta putoaa pohja pois. Kielitieteilijä on siis avainasemassa: hän - ja vain hän - voi estää järkeä ja totuutta vajoamasta postmodernin nihilismin ahaaseen nieluun. Yhtä mieluisaa (valistus-)tehtävää ei saakaan suorittaa joka päivä.

Näkemyksen historiallisen tapahtumisen katkonaisuudesta esitti Michel Foucault kirjassaan Les mots et les choses (1966). Hänen mielestään kielitieteelliset ja erityisesti

sanan luonnetta koskevat käsitykset ovat muuttuneet Euroopassa jyrkästi viimeisen neljänsadan vuoden aikana; ja koska ajattelu tapahtuu sanojen kautta, äskeisestä seuraa, että Euroopan intellektuaalinen historia ennen vuotta 1800 on muuttunut meille käsittämättömäksi. Jacques Derrida 'radikalisoi' Foucault'n kannan: eivät vain menneet, vaan myös nykyiset merkitykset ovat käsittämättömät; me luulemme ymmärtävämmä sanojen ja lauseiden merkitykset, mutta tämä on illuusio; ei ole olemassa oikeaa tai väärää ymmärtämistä, vaan ainoastaan subjektiivisten merkitysten mielivaltaisuus ja loputon lisääminen. Jean-François Lyotard on lainannut avainkäsitteensä eli 'kielipelin' Wittgensteinin myöhäisfilosofiasta, ja hän puolestaan 'radikalisoi' Wittgensteinin kannan: ei ole mitään esim. 'totuuden' kaltaista yläkäsitettä, joka sitoisi yhteiskunnassa esiintyviä kielipelejä toisiinsa. (Tämä näkemys on joka tapauksessa huomattavasti maltillisempi kuin Derridan.)

'Kielitieteen historia'-projektini yhteydessä olen joutunut käymään läpi saman aineiston kuin Foucault edellä mainitussa kirjassaan, ja voin osoittaa, että käytännöllisesti katsoen yksikään hänen kieltä tai kielitiedettä koskeva tulkintansa ei pidä paikkaansa (Itkonen 1988 a). Eniten hämmästyttää räikeä tietämättömyys mieheissä, joka on luonut maineensa ennen kaikkea historian tuntijana. Seuraavaksi eniten hämmästyttää se, ettei näköjään kukaan ole aiemmin vaivautunut tarkistamaan hänen tulkintojensa paikansäilyvyyttä. Derridaa olen käsitellyt kahdessa artikkelissa (Itkonen 1987 ja 1988), ja olen osoittanut, että hänen argumenttinsa muodon puolesta merkitystä vastaan rakentuvat kokonaiselle käsitteellisten sekaannusten sarjalle. En ryhdy tässä lähemmin perustelemaan kantaani, koska suomenkielinen esitys siitä on helposti saatavissa.

Väitteleminen Foucault'a ja Derridaa (ja hieman vähäisemmässä määrässä Lyotardia) vastaan tuntuu eräissä mielessä turhalta. Nämä henkilöt ja heidän kannattajansa ovat avoimesti sitä mieltä, että tärkeää ei ole väitteiden toisuus, vaan niiden kiinnostavuus. Niinpä kun minä osoitan, että Foucault'n luonnehtimia 'katkoksia' ei ole länsimaisessa ajattelussa koskaan esiintynyt, he voivat sivuuttaa

tämän olankohautuksella. Väitteeni ovat kylläkin tosia, mutta eivät heidän mielestään kiinnostavia. Katkokset mielletään yleensä jollakin tapaa jännittävämmiksi kuin jatkuvuudet. Niinpä Foucault'n kannattajat voivatkin 'perustellusti' väittää, että Foucault'n luonnehtimat katkokset ovat ei-olemassaolevinakin kiinnostavammat ja siis suuremmassa määrässä historiallisen tutkimuksen arvoiset kuin minun käsittelimäni olemassaolevat jatkuvuudet. Kehotan tiedemiehiä kuitenkin huolellisesti miettimään, mitä seuraamuksia on käsityksellä, jonka mukaan valhe (ja nimenomaan valhe, joka tiedetään valheeksi) on tärkeämpi kuin totuus.

Mielestäni tällä hetkellä on siis ilman muuta vastustettava postmodernistien 'lyödään kaikki läskiksi!'-mentaliteettia. Mutta saattaa olla, että sitten kun tämä mentaliteetti kuuluu historiaan, tulen arkisen aherruksen keskellä kaipaamaan näitä sankariaikoja, jolloin tarvittiin kielitieteilijää pelastamaan totuuden käsite ja sen mukana koko länsimainen ja itämainen sivistys (ks. Itkonen 1988 b, joka sisältää Päninin kieliopin esittelyn).

Lähdeviitteet:

- Itkonen, Esa (1987): 'Derridaa vastaan'. Tiede ja edistys 4.
 - " - (1988 a): 'Language, thought, and culture in 'post-modernism': some implications for general historiography'. Studier i historisk metode 20. Aarhus Universitetsforlag.
 - " - (1988): 'A critique of the 'poststructuralist' conception of language'. Semiotica.
 - " - (1988 b): 'Suomen kielitiede kohtaa salaperäisen Intian'. Virittäjä 1.